

А.В. Сергєєв

Ясинуватський будівельний технікум транспортного будівництва, Україна

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОКРЕМИХ РЕГІОНАЛЬНИХ АСПЕКТІВ ЕТНОПОЛІТИЧНОГО СПРИЙНЯТТЯ ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ ПРОТЯГОМ 1990 – 1994 років
(на прикладі Донеччини та Закарпаття)

У статті зроблено спробу визначити основні теоретико-методологічні аспекти дослідження регіонального етнополітичного сприйняття державотворчих процесів в Україні протягом 1990 – 1994 років (на прикладі Донеччини та Закарпаття). Також звернено увагу на найбільш суттєві складнощі та проблеми етнополітичного розвитку цих регіонів.

Сучасний суспільно-політичний розвиток України все більшою мірою орієнтується на регіональні особливості країни. Попри те, що наша держава є унітарною, не слід ігнорувати особливості кожного з регіонів. Особливо це стосується етнополітичних аспектів і сприйняття політико-правового розвитку держави з боку певних етносів. Насамперед це стосується багатонаціональних областей України, наприклад Донеччини та Закарпаття, дослідження етнополітичних процесів у котрих дає змогу відслідкувати та проаналізувати ставлення представників національностей, що населяють ці регіони, до ідеї самостійності та державно-правового розвитку України, зокрема в період початкового етапу розбудови її незалежності (1990 – 1994 роки). Актуальність цієї теми обумовлена потребою ґрунтовного й комплексного вивчення всіх суттєвих чинників державотворення в Україні.

Мета даної статті полягає в з'ясуванні теоретико-методологічних аспектів дослідження регіонального етнополітичного сприйняття державотворчих процесів в Україні періоду першої половини 1990-х років (на прикладі Донеччини та Закарпаття). А саме конкретні завдання стосуються: висвітлення теоретичних тенденцій у розвитку сучасної регіоналістики в Україні, з'ясування методологічних підходів при дослідженні етнополітичного сприйняття державотворчих процесів в Україні тощо.

Для осмислення теоретико-методологічної проблематики історичної регіоналістики та етнополітичних особливостей різних регіонів України важливими є роботи О. Андрєєвої [1], М. Басараба [2], М. Вегеша [3], Я. Верменич [4], Я. Грицака, А. Портнова і В. Сусака [5], В. Моргуна [6], Я. Радевич-Винницького [7], І.О. Чичановського [8], В. Шведа [9] та ін. Однак загалом тема етнополітичного сприйняття державотворчих процесів в Україні протягом перших років незалежності залишається ще неналежним чином дослідженою. Відтак, наукова новизна даної статті полягає у спробі визначення основних напрямів теоретико-методологічного вивчення процесу регіонального етнополітичного сприйняття державотворчих процесів в Україні протягом першої половини 1990-х років.

Як відзначила Я.В. Верменич, одним із найважливіших завдань соціальної трансформації українського суспільства є оптимізація регіональної політики, котра немислима без уважного дослідження особливостей регіонів, що історично склалися. За нинішніх дискусій з приводу формування нової ідеології регіонального управління та нового адміністративно-територіального устрою постійно наголошується на необхідності дослідження якісної своєрідності певних територій, специфіки традиційно-побутової культури та регіональної самосвідомості. Щоб регіональна політика справді стала одним з держав-

них пріоритетів, вона повинна спиратися на міцний науковий фундамент. Такий фундамент здатен створити синтетичний науковий напрям – регіоналістику, що ґрунтується на здобутках різних галузей знань – теорії управління та економіки, історії й правознавства, географії та статистики, демографії та соціолінгвістики [4, с. 3]. Слід також додати, що в наш час у науковому полі досліджень регіоналістики все більш значне місце відводиться політології. Адже саме політична сфера залишається домінуючою при вирішенні більшості проблем суспільства.

У своїй статті «Чи ошчасливить Україну федералізація?», датованій 1993 роком, Я. Радевич-Винницький зауважив, що на питання: «Що є Україна?», – дають різну відповідь на Донбасі та на Закарпатті. І це автор вважає закономірним. Оскільки на такого роду запитання немає однакової відповіді на Хоккайдо й Кюсю, на Сицілії й Ломбардії [7, с. 306]. Тобто процес формування національного усвідомлення в різних регіонах кожної з країн має свою власну специфіку та особливості. Це потребує відповідного осмислення, аналізу та вироблення ефективної державної політики. Зокрема, в напрямку формування такої державної ідеології, котра б враховувала інтереси всіх регіонів і етносів країни, при цьому – спрямовуючи їх в напрямку консолідації та співробітництва.

Головна причина актуальності регіональних проблем для України полягає в тому, що процес об'єднання українських земель у сучасних кордонах завершився відносно нещодавно, понад півстоліття тому. Розвиваючись у складі різних держав, український етнос зазнав значних асиміляційних впливів – російських, польських, австрійських, угорських тощо. Сучасні українські регіони відрізняються один від одного не лише господарською та соціальною структурою, але й суспільними настроями. У них відмінні зовнішні орієнтації, специфічні етноконфесійні проблеми [4, с. 4]. Особливо значними є етнонаціональні відмінності, пов'язані саме з тими асиміляційними впливами, котрих зазнавав український народ протягом кількохсотрічного бездержавного існування. Це, серед іншого, позначилося й на особливостях формування національного самоусвідомлення, політичних і культурних традицій тощо.

На думку Ю. Сороки, практика досліджень регіональних відмінностей дає можливість піддати реконструкції більш широкі, ідеологічні за своєю природою стратегії розуміння дійсності. При цьому факт існування відмінностей має стати відправною точкою стратегії розуміння реальності українського соціокультурного простору. Великого значення в цьому контексті разом із методологічною спрямованістю дослідників набувають і наявні стосунки між представниками різних регіонів, актуальні для комунікації схеми сприйняття Іншого [5, с. 8, 9]. Відтак, постає завдання розробки належних моделей співіснування різних регіонів, іноді з цілком відмінними культурними, мовними традиціями та політичним самоусвідомленням.

Специфіка регіонів обумовлюється відмінностями природно-кліматичних умов, історичного досвіду, етнічного складу населення, культури, релігії, які в сукупності й взаємодії набувають інтегративного, системного характеру. Усвідомлення таких особливостей є обов'язковою умовою цілісності та всебічності історичного знання. Воно диктується також практичними завданнями, оскільки без розуміння історичного підґрунтя неможливо з'ясувати інтереси й потреби даного регіону. Значну вагу мають, серед іншого, пізнавальні та популяризаторські завдання – саме на дослідженні «малої батьківщини» здебільшого ґрунтуються патріотичні почуття [4, с. 5]. Як відзначила О. Міхеєва, наукове, політичне та просто публічне обговорення проблеми «двох Україн» призвело до своєрідної легалізації регіоналістики, що дозволяє тепер науковцям дедалі активніше ставитися до факту наявності суттєвих розбіжностей у світобаченні, світосприйнятті, мові, способі життя людей, які проживають на теренах не такої вже й малої за своїми розмірами країни [5, с. 23]. І. Кононов зауважив, що зазвичай кожен із регіонів України на повсякденному рівні продукує різні проекти розвитку країни. Вже згодом ці проекти з різним

ступенем адекватності відображають ідеологи. Щоправда, сьгоднішні ідеологічні концептуалізації існують обмежений час. Проекти ж, що склалися в товщі регіонального життя, є сталими утвореннями й мають значну тяглість. Як приклад автор порівняв суспільні (соціальні) проекти Донбасу та Галичини. Так, для Донбасу модерна українська нація є співгромадянством, де етнічна приналежність індивіда є переважно особистою справою. У межах політичної нації припускається багатокультурність і багатомовність, а також розмаїтість стилів життя. Головною суспільною лояльністю є громадянська лояльність до політичної спільноти. Ця лояльність реалізується в стосунках «громадянин – нація». Проект Галичини своїм фундаментом має етнічну лояльність. Цей проект тяжіє до єдності етносу, культури та конфесії. Останнє дуже проблематично, адже Галичина в конфесійному плані відрізняється від решти України [5, с. 13]. Для інших регіонів України, наприклад, Закарпаття, притаманне певне поєднання елементів тих соціальних проектів, котрі існують на Донбасі та Галичині. Цілком очевидно, що особливо важливим при цьому є вироблення такої стратегії в державно-правовій сфері, котра б не допускала створення перепон чи виникнення якихось конфліктів через різні культурні, конфесійні чи політичні традиції і вподобання представників певних регіонів, а навпаки – забезпечувала формування такого громадянського суспільства, яке б враховувало все розмаїття вказаних традицій, звичаїв, інтересів і вподобань й сприяло їх розвитку шляхом взаємодоповнення.

Становлення України як демократичної, правової та соціальної держави з поліетнічним складом населення потребує вирішення цілого комплексу політичних, соціально-культурних і правових проблем, серед котрих пріоритетним є створення сприятливих умов для розвитку національних меншин. Розвиток і вдосконалення політико-правової бази міжетнічних відносин в Україні віддзеркалюють глибинні процеси в суспільстві, політичні традиції, складність перехідного етапу від тоталітарного до демократичного суспільства. Після проголошення незалежності етнополітичний розвиток України почав набувати нових рис. З одного боку, державотворення сприяло утвердженню прагнення українців, як титульного етносу, виступити консолідуючим чинником націй, а з другого – спричиняло швидке зростання етнічної самосвідомості національних меншин, які прагнуть реалізувати свої національні права у межах демократичної держави [8, с. 168]. Проте одною з суттєвих проблем, що стоїть на перешкоді ефективного процесу державотворення в Україні, є загальнослов'янська дифузність, прив'язаність до «общерусского мира», російського культурного та політичного проекту. І вже від початку 1990-х років у конструктивістському підході до формування нової української нації, крім ціннісних і технологічних моделей, постала й етнічна програма відокремлення українців від світу «східного слов'янства» та проект ідеологічного «обґрунтування» етнічної «іншості» українців і росіян за повного розуміння ідеологічною елітою того, що в цьому контексті «етнос» не є незмінною «расово-племінною» субстанцією, як це мало місце в міфологічних примордіалістських схемах [1, с. 325]. Особливо актуальною така тенденція є для найбільш багатонаціональних регіонів України (насамперед – Донеччини та Закарпаття), на теренах котрих протягом кількох десятиліть послідовно проводилася русифікація національних меншин й насаджувалася ідея «общерусского мира». Рубіж 1980 – 1990-х років ознаменував поступовий відхід від денационалізованого самоусвідомлення. Однак позбутися нав'язуваних десятиріччями радянських стереотипів пересічним громадянам було нелегко.

Особливо складним було сприйняття українських державотворчих процесів на Донбасі, котрому радянська влада приділяла особливу увагу, зокрема – в плані ідеологічної «обробки» громадян з метою виховання їх в дусі інтернаціоналізму й українофобства. Коли в середині 1990-х років в одній пенсіонерки, яка агітувала за Комуністичну партію України в Донецькій області, запитали: «Хто ж очолює цю політичну організацію?» – жінка відповіла: «Зюганов». При цьому мався на увазі лідер російських комуністів [10, с. 39]. Тобто бодай якась українська ідентифікація була відсутня.

На думку Г. Куромії, Донбас завжди був проблемою і для Москви, і для Києва. Він зберіг свою славу і, певною мірою, й дух вільного степу, де людність далеко від політичних метрополій вперто захищає свої інтереси, часто поводячись як опортуністи або найманці, щоб лиш утримати свободу. Визначальним для політики на Донбасі був і залишається могутній дух свободи та незалежності. Однак незалежність не відкидала можливості прагматичного альянсу з ворогами та зовнішніми силами [11, с. 473, 475]. Зрештою, така, атрофована в національно-державному плані, позиція населення цього регіону призвела до його підкорення зовнішнім силам, а відтак – до тотальної русифікації та денационалізації. Це, у свою чергу, значно ускладнювало процес усвідомлення необхідності розвою власного державотворення на початку 1990-х років.

На Закарпатті ситуація складалася дещо інакше. Як зауважив В. Шандор, від початку окупації Угорщиною в XI столітті й до кінця Першої світової війни карпатські русини були позбавлені можливості нормального культурного та політичного розвитку [12, с. 1]. Протягом двадцятирічного перебування в складі демократичної Чехословацької республіки національна свідомість населення Закарпаття еволюціонувала від угорських русинів до закарпатських українців [3, с. 4]. І вже в другій половині 1980-х років у Закарпатті – найбільш поліетнічному регіоні України – з'явилася кількісно велика мережа громадських організацій національних меншин. Проте ключову роль у забезпеченні громадсько-політичних і культурно-освітніх потреб представників титульної нації – українців – відігравали ті громадські організації, котрі постали в часи боротьби українців за незалежність, акумулювали національні цінності, ідеали, традиції саме національної більшості в краї [2, с. 53, 54]. Проте нині проблема політичного русинства та низка інших складностей етнополітичного розвитку стоять на перешкоді повноцінному державотворенню й на Закарпатті.

Багатоетнічність народу України суттєво впливає на процеси розбудови громадянського суспільства незалежної держави. Загалом усі нації та народності, що мешкали на теренах України, мали можливість, при бажанні, вести досить осібне культурно-національне життя. Були сформовані національні партії та громадські організації, котрі захищали інтереси певних національностей на місцевому та загальнодержавному рівні. Це сприяло тому, що фактично не було відкритих міжнаціональних конфліктів. У той же час в деяких регіонах (Сходу та Півдня України) зберігалися сепаратистські тенденції, що мали національне підґрунтя [6, с. 158]. Етнонаціональна політика Української держави ставить за мету обернути багатонаціональний склад суспільства з потенційно можливого джерела міжетнічних протиріч і конфліктів в опору та силу української державності, відродження та розвитку всіх етнічних спільностей України [9, с. 483].

У цілому при визначенні теоретико-методологічних засад дослідження даної теми слід враховувати, що у правах і стартових можливостях люди всіх національностей мають бути рівними, проте конкретні шляхи розвитку кожної з цих спільнот не можуть бути однаковими, оскільки самі народи й низка об'єктивних умов їхнього існування – різні. Звідси допустимість багатоваріантних шляхів розвитку етносів на основі їх відродження, етнонаціонального поступу всієї України, українського державотворення [13, с. 15]. Зі свого боку Українська держава має забезпечувати й впроваджувати в повсякденне життя такі принципи, як рівноправ'я та самовизначення народів, суверенітет, територіальна цілісність тощо.

Поліетнічність окремих регіонів України, насамперед – Закарпаття та Донеччини, потребує не лише зваженого підходу при вирішенні питань суспільно-політичного характеру, а й також – ретельного вивчення всіх визначальних аспектів їх історичного розвитку. Особливо це стосується ставлення їх населення до процесу державотворення в Україні. Адже підтримка державотворчого процесу в Україні з боку національних меншин

є свідченням не тільки етнополітичної стабільності, але й запоруки майбутніх перспектив у плані державного будівництва. Відповідним чином, нагальним є завдання в подальшому детально висвітлити етнополітичне сприйняття державотворчих процесів в Україні протягом перших років незалежності в таких етнічно різнобарвних регіонах, як Донеччина та Закарпаття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева О. Перспектива конструктивістської парадигми націєтворення в Україні / О. Андреева // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. – К., 2009. – Вип. 43. – С. 322-329.
2. Басараб М.М. Роль громадських організацій Закарпаття в державотворчих процесах наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. ХХ ст. : дис. ... кандидата іст. наук : 07.00.01 / Басараб Михайло Михайлович. – Ужгород, 2007. – 244 с.
3. Вегеш М.М. Історичні дослідження : у 4 т. / Вегеш М.М. – Ужгород : УжДУ, 2000. – Т. 2. – 282 с.
4. Верменич Я.В. Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні / Верменич Я.В. – К. : Інститут історії України НАН України, 2003. – 516 с.
5. Регіональні ідентичності в сучасній Україні та методи їх вивчення / [форум] // Україна модерна [спеціальний випуск] : Львів – Донецьк: соціальні ідентичності в сучасній Україні / за ред. Я. Грицака, А. Портнова і В. Сусака. – К. ; Львів : Критика, 2007. – С. 7-26.
6. Моргун В.А. Суспільно-політичні проблеми розбудови громадянського суспільства в незалежній Україні: історичний аспект / Моргун В.А. – Донецьк : Донецький нац. ун-т, 2003. – 431 с.
7. Радевич-Винницький Я. Чи ошаслижить Україну федералізація? / Я. Радевич-Винницький // Україна: від мови до нації. – Дрогобич : Вид. фірма «Відродження», 1997. – С. 304-313.
8. Чичановський І.О. Північне Приазов'я: політико-правове регулювання національно-культурного розвитку / І.О. Чичановський // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Історико-філософська серія. – Вип. 3. – Мелітополь, 2004. – С. 168-176.
9. Швед В. Етнонаціональна політика Української держави ставить за мету обернути багатонаціональний склад суспільства з потенційно можливого джерела міжетнічних протиріч / В. Швед // Мала енциклопедія етнодержавства / за ред. Ю.І. Римаренка. – К. : Вид-во «Довіра» ; Вид-во «Генеза», 1996. – 942 с.
10. Розумний М. Партійний вибір України / М. Розумний // Сучасність. – 1998. – № 6. – С. 34-66.
11. Куромія Г. Свобода і терор у Донбасі: Україно-російське прикордоння, 1870 – 1990-і роки / Г. Куромія ; [пер. з англ. Г. Кьорян, В. Агєєв] ; передм. Г. Немирі. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. – 510 с.
12. Шандор В. Закарпаття. Історично-правний нарис від ІХ ст. до 1920 р. / Шандор В. – Нью-Йорк : Карпатський Союз, Інк., 1992. – 292 с.
13. Світова та вітчизняна етнодержавницька думка: у персоналіях / за ред. Ю.І. Римаренка. – Київ ; Донецьк : Інститут історії України НАН України ; Донецький ін-т внутр. справ ; Вид-во «Донеччина», 1997. – 320 с.

А.В. Сергеев

Теоретико-методологические основы исследования отдельных региональных аспектов этнополитического восприятия государственных процессов на протяжении 1990 – 1994 годов (на примере Донецкой области и Закарпатья)

В статье предпринята попытка определить основные теоретико-методологические аспекты исследования регионального этнополитического восприятия государственных процессов в Украине в течение 1990 – 1994 годов (на примере Донецкой области и Закарпатья). Также отмечены наиболее существенные сложности и проблемы этнополитического развития этих регионов.

A.V. Sergeyev

Theoretical and Methodological Background to Study of Several Regional Aspects of Ethnopolitical Perception of Government Processes in 1990-1994 (by the Example of Donets Region and Transcarpathia)

The article attempts to identify the basic theoretical and methodological aspects for study of regional ethnopolitical perception of the government processes in Ukraine during the 1990 – 1994 by the example of Donets region and Transcarpathia. The most significant difficulties and problems of ethnopolitical development in these regions have also been shown.

Стаття надійшла до редакції 03.11.2011.